

Kitapların mülkiyet işareti

EKSLİBRİS

HASİP PEKTAŞ

EĞER kitabınızı ödünç verdiğiniz kişinin onu geri getirmesini istiyorsanız iç kapağına bir ekslibris yapıştırabilir, onu uyarabilirsiniz. "...'nın kitaplığından", "...'nın kütüphanesinden" anlamına gelen ekslibris (*ex-libris/bookplate*) kitabın size ait olduğunu hatırlatır, geri dönüşünü sağlayabilir. Kitabın tapusu da diyebileceğimiz bu özgün çalışmaların birer sahiplenme göstergesi olduğunu, kitaba estetik bir değer kattığını ve kitap sahibini yücelttiğini söyleyebiliriz.

Ekslibris önemli bir iletişim aracıdır. İhtiyaçtan doğmasına karşın estetik kaygılarla yaratılan özgün eserlerdir. Sanatı, insanın elleri arasına, kitapların içine kadar getirip onun sıcaklığını hissettirmektedir. Uzun bir geçmişe sahip olan bu sanat, icra edildiği döneme ait kültürel, tarihsel özellikleri günümüze taşıması nedeniyle de ilgi çekmekte, sanatçılar ve koleksiyoncular arasında önemli bir değiş tokuş objesi olarak kullanılmaktadır.

EKSLİBRİSİN KISA TARİHİ

MÖ 1400 yıllarında açık mavi renk bir fayans üzerine yapılan ve Mısır kralı III. Amenhophis'in kitaplığına ait olduğu bilinen ekslibris, elimizdeki en eski örnektir. Bu levhaların papirüs rulolarını korumak için kullanılan ağaç sandıklara takıldığı tahmin edilmektedir. Zamanla krala ya da din adamına elyazması bir kitap verileceğinde içine aidiyet belgesi koymak ihtiyacı duyulmuştur. Kâğıt üzerine ilk ekslibris 1450 yıllarında "İgler" (kirpici) takma adıyla bilinen Alman papaz Johannes Knabenberg için yapılmış ve çayırdaki çiçeği ısırarak kirpi resimlenmiştir. Matbaayla birlikte kitaplar çoğalınca insanların bu sanata ilgisi artmış, özellikle de zengin sınıf ekslibris yaptırmaya başlamıştır. Albrecht Dürer, Hans Holbein, Paul Klee, Pablo Picasso gibi zamanın ünlü sanatçıları kendi dönemlerinde ekslibris de yapmışlardır. Eğilimlere ve sosyal çevrelere göre farklılıklar gösteren bu sanat yaratıldığı dönemin aynası, tarihî belgesidir. Ekslibrisler ülkelere, sanatçılara, tekniklere, üsluplara, hatta motiflere göre değerlendirilip meraklıları tarafından toplanmaktadır. Koleksiyoncular ellerindeki çift baskıları takas etmektedir.

TÜRKİYE'DE EKSLİBRİS

Osmanlılar döneminden kalma elyazması ve basılmış kitaplarda mülkiyet işareti olarak mühürleri görmekteyiz. Mühürler ekslibris sayılmasa da özgün kaligrafik yapılarıyla ait oldukları kişilerin arması veya *logotype*'ı olarak ekslibris işlevini yerine getirmişlerdir.

Türkiye'nin ekslibrisi tanınması ya yurtdışına giden kişiler ya da Batıdan alınmış ikinci el kitaplar aracılığıyla olmuştur. Kitap sahipleri öldüğünde yakınları bu kitapları kütüphanelere bağışlamış ya da sahaflara satmışlardır.

Türkiye'de adına ilk ekslibris yaptırılanlar, yabancı uyruklu kitapseverlerdir. Üsküdar Amerikan Koleji, Robert Kolej gibi okullarda görev yapan öğretmenlerin kendileri için ekslibris yaptırarak, ayrılırken kütüphaneye bıraktıkları kitaplardan anlaşılmaktadır. 1920'den itibaren Robert Kolej öğrenci yıllıklarına, yıllık sahibinin ismini yazabileceği boşlukların da bulunduğu ekslibrisler yapılmıştır. Yıllığın sanat sorumluları tarafından yürütülen bu geleneğe 1950 yılına gelindiğinde ne yazık ki ara verilmiştir. Kütüphanelerin nadir eser bölümlerinde

Hans Igler. ©

Serpil Kaptan. ©

Pablo Picasso. ©

Vladimir Suchanek. ©

Hasip Pektaş. ©

saklanan eski kitapların çoğunda ekslibrise rastlanmakla birlikte bazılarında sökülüp alındığı görülmektedir. Ankara Millî Kütüphane'de ise genellikle yurtdışındaki müzayedelerden alınan, ülkemiz tarihiyle ilgili Latince eski kitaplarda ekslibrise rastlanmaktadır.

Ülkemizde 2000'li yıllarda, özellikle güzel sanatlar eğitimi veren kurumlarda baskiresim ve grafik tasarım hocalarının özendirmeyle, ekslibris yapan gençler yetişmeye başlamıştır. Artık yurt dışındaki ekslibris yarışmalarında sanatçılarımız ödüller almaktadır. Ülkemiz için oldukça yeni olan ekslibris konusunda bugüne kadar 19 adet lisansüstü tez yapılmıştır.

Henüz koleksiyoncuları az olsa da, kitap tutkunları ve kitaplarının geri gelmemesinden endişe duyanlar arasında ekslibris yaptırılanlar her geçen gün artmaktadır.

Özgün ekslibris çalışmalarını değerlendirmek, yaratıcılarını teşvik etmek, ekslibris sanatçılarını, tasarımcılarını, koleksiyoncularını ve kullanıcılarını bir araya getirmek, ekslibris sanatının yaygınlaşmasını sağlamak, ekslibris yoluyla ülkemizi, kültür ve sanatımızı yurt dışında tanıtmak amacıyla 1997 yılında Ankara'da kurulan Ekslibris Derneği, 2008'den bu yana faaliyetlerine İstanbul'da "İstanbul Ekslibris Derneği" olarak devam etmektedir (www.aed.org.tr). Dünyadaki 10 müzeden biri olacak İstanbul Ekslibris Müzesi için de çalışmalar sürmektedir.

İstanbul Ekslibris Derneğinin Türkiye'de 14 şehirde, KKTC, Danimarka, Çin, Almanya, İtalya, Belçika, Finlandiya, Belarus, Kanada ve Rusya'da açtığı sergiler ekslibrisi ve ülkemizi tanıtmıştır. Dernek konferanslar ve çalıştaylar düzenlemiş, 2003, 2007 ve 2010 yıllarında yüksek

katılımlı Uluslararası Ekslibris Yarışmaları organize etmiştir. Ayrıca dokuzuncu sayısı çıkan *EX-LIBRIST* adlı uluslararası bir online hakemli dergi yayınlamıştır (exlibrist.net).

EKSLİBRİS TASARIMI

Ekslibris yapılırken resim sanatının, baskiresimin, grafik tasarımın bütün imkanları kullanılabilir. Yaratım süreciyle bakıldığında resim sanatı içinde görülen ekslibris, işlevsel yanı açısından bir grafik tasarım ürünü olarak kabul edilebilir.

Armağan olarak yapılanların dışında genel olarak ekslibrisler sipariş alınarak yapılır. Adına ekslibris yaptırmak isteyen kişi tarzını, tekniğini beğendiği sanattan kendisi için ekslibris yapmasını isterken beklentisini, ilgi alanını ve hatta konusunu dile getirir. Her sanatçı kompozisyon oluşturmada tamamen özgür olsa da, adına ekslibris yapılan kişinin beğenisini dikkate almak zorundadır. Sunduğu taslakla ilgili olur almadan çoğaltmaya geçmez. Zira kitap sahibinin kendisini betimlemeyen, ona heyecan vermeyen ekslibrisi kitabına yapıştırması beklenemez. Usta bir ekslibris sanatçısı yılların birikimiyle oluşturduğu tarzını hemen her çalışmasında gösterir. Tasarımcının teknik yönden usta olması kadar, estetik beğenisini dışavurması, dengeli bir kompozisyon yaratması, renk ve biçim uyumunu sağlaması, resim yazı ilişkisini iyi oluşturması gerekir. Bazıları geleneksel baskı teknikleriyle desen ağırlıklı çalışırken, bazıları tamamen modern bir tarzı, soyut çalışmaları tercih edebilir.

Elle yapılan bir taslak ya da bir görüntü taranarak resim işleme programları ile küçültme, büyültme, renk ekleme, istenmeyen bölümleri çıkarma gibi gerekli

değişiklikler yapılabilir. İstenilen bir yazı karakteri eklenebildiği gibi özgün, kaligrafik bir el yazısı da yerleştirilebilir. Bu küçük resimlere ekslibris sözcüğü ile adına ekslibris yapılan kişi ya da kuruluşun adının eklenmesi başlı başına bir tasarım sorunudur. Eğer kullanılan yazı doğru yerde ve uygun büyüklükte değilse rahatsız eder. O nedenle çok denemek, uygun alanı bulduktan sonra yerleştirmek gerekir. Yazı ne okunamayacak kadar küçük ne de resmin önüne geçecek kadar büyük olmalıdır. Resmin bir parçası, bir çizgi ya da leke olarak kalmalı ama işlevini de yerine getirmelidir.

Ekslibrislerde resim alanının uzun kenarının 13 cm'den, baskı kağıdının da A5'ten büyük olmamasında yarar vardır. Ekslibrisin etrafındaki beyaz boşluğun onu daha etkili kılacağı unutulmamalıdır. Ekslibrislerin altına sırayla tekniğinin kodu, baskı sayısı, sanatçının adı veya imzası ile yapım yılı yazılmalıdır.

Ekslibris çoğaltılırsa işlevini yerine getirebilir. Çoğaltılması için metal gravür (C3), ağaç baskı (X2), linolyum baskı (X3), taş baskı (L) gibi geleneksel baskı teknikleri yanında serigrafi (S1), ofset (P7), fotoğraf (P8) ve bilgisayarda tasarım (CGD) da kullanılmaktadır. Baskı sayısının bilinmesi ekslibrisi değerli kılar. Fotokopiler, çizim ve taslaklar ekslibris olarak kabul edilmezler.

Kitabın iç kapağına bir sanat eserinin girişiyle o kitap daha değerlenir. Kitapseverler dostları için özel bir armağan düşünürlerse bu ekslibris olabilir. Koleksiyonculuğa ilgi duyanlar için de ekslibris vazgeçilmez bir tutkudur. **Z**